

Ontsnappen uit de dode hoek

Complementaire munteenheden als oplossing

Bernard Lietaer, Burgerlijk Ingenieur KUL, Monetair Systemen Expert en Research Fellow van het Center for Sustainable Resource Development at UC Berkeley

Een structureel probleem

Volgens economische handboeken is geld waardenutraal. Het is niet meer dan een ruilmiddel en zou geen effect hebben op de transacties zelf, of op de relaties tussen de gebruikers. Maar dat klopt niet. Het monetair systeem veroorzaakt – met opzet of niet – een bepaald gedrag van competitie en kortetermijndenken. Het drijft economische groei op, het onderwaardeert zorg, onderwijs, opvoeding en andere cruciale taken waar een samenleving op drijft. Economische theorie leert ons dat mensen wedijveren voor marktaandeel en ruwe materialen; persoonlijk denk ik dat mensen wedijveren voor geld.

De financiële crisis op dit moment is een structureel probleem alhoewel het behandeld wordt als een cyclisch probleem of een kwestie van management. De Amerikaanse econoom Nouriel Roubini¹ voorspelt dat deze recessie er één van lange termijn gaat zijn, diep en brutaal. Nobelprijswinnaar Joseph Stiglitz², ex-hoofdeconoom van de Wereldbank en op dit moment verbonden aan Columbia University, stelt dat in het begin van een recessie, het debat van economen zich toespitst over de aard van de crisis: een 'V' – diep en kort – of een 'U' – niet zo diep maar langer, drie of vier jaar. Volgens hem zou de huidige crisis in de vorm van een 'L' zijn – de grond raken en daar blijven.

Oplossingen van federale regeringen zoals intrestvoeten laten zakken, de banken redden, enkele grote bedrijven redden en grote projecten opzetten – al die maatregelen werden vruchteloos uitgetoet in Japan, 18 jaar aan een stuk. En waar is Japan? Nog altijd waar ze waren 18 jaar geleden toen het land haar eigen bank- en economische crisis kende.

Het probleem is structureel en een eenvoudige metafoer maakt duidelijk wat dat betekent. Stel dat ik je een auto geef en dat die auto weliswaar geen remmen heeft en dat het stuur soms werkt, maar soms ook niet. En dan geef ik je de opdracht met die defecte auto over de Alpen te rijden. Raad eens? Je gaat een ongeval hebben! Dat is nogal wies. Als je terugbent, stel ik je rijvaardigheid in vraag en de kwaliteit van de wegenkaart die je gebruikte.

Wat er nu gebeurt om de economische crisis te *fixen* is vergelijkbaar met te stellen dat om een ongeval te vermijden met de auto die ik je gaf, er betere kaarten moeten gemaakt worden. Niemand wijst op

¹ <http://www.roubini.com/>

² <http://www.josephstiglitz.com/>

de auto, op het systeem
Dus het speelt geen rol
half uur over doen voor

Veerkracht en efficiëntie

Elk complex systeem d
efficiëntie. Beide fact
systeem. Hetzelfde ge
sneller in de probleme
waarin geld circuleert,
monetair systeem een

Een monetair systeem
een duurzame econom
leidt constant tot kort
bouwen met het besta
en ze hadden een extre
het labyrint in de kath
uit van het winkelclie

Waarom is de transform waarmee we geconfront

Ons monetair systeem
vorm gegeven. Hande
bepaald door hoe we
uitwisselen. Het is pre
greep op te krijgen mo

Moderne monetaire sys
de regering opgelegd n
met positieve intrestv
deze kenmerken een
zorgde tijdens de mod
neveneffecten.

Wij hebben nu bewijz
het aandrijven van (1
onherroepelijke druk v

ek oplossing

Research Fellow van het

er dan een ruilmiddel en
gebruikers. Maar dat klopt
gedrag van competitie en
rg, onderwijs, opvoeding
rie leert ons dat mensen
mensen wedijveren voor

het behandeld wordt als
onoom Nouriel Roubini¹
utaal. Nobelprijswinnaar
verbonden aan Columbia
ch toespitst over de aard
drie of vier jaar. Volgens
r blijven.

ken redden, enkele grote
uchteloos uitgeprobeerd
18 jaar geleden toen het

at dat betekent. Stel dat
stuur soms werkt, maar
ven te rijden. Raad eens?
jvaardigheid in vraag en

llen dat om een ongeval
orden. Niemand wijst op

de auto, op het systeem zelf als het probleem van de hele zaak. Ons geldsysteem is structureel broos. Dus het speelt geen rol of je een slimme of domme chauffeur aan het stuur zet. De slimme zal er een half uur over doen vooraleer een ongeval te hebben, de domme enkele minuten.

Veerkracht en efficiëntie

Elk complex systeem dat duurzaam wil zijn, heeft een balans nodig tussen twee factoren: veerkracht en efficiëntie. Beide factoren kunnen berekend worden op basis van de netwerkstructuur in het complex systeem. Hetzelfde gebeurt met natuurlijke ecosystemen. Een dier dat maar één soort planten eet, zal sneller in de problemen geraken dan een omnivoor. Onze economie is een bijzonder complex netwerk waarin geld circuleert, vergelijkbaar met biomassa in natuurlijke ecosystemen. Jammer genoeg is ons monetair systeem een monocultuur, en dat zorgt voor problemen.

Een monetair systeem dat gedreven wordt door verschuldigde intrest verhindert ook de voortgang naar een duurzame economie. Alle mogelijke investeringen worden afgewogen tegenover intrestvoeten. Dat leidt constant tot kortetermijnbeslissingen. Je zou vandaag niet meer in staat zijn om kathedralen te bouwen met het bestaande monetair systeem. Dat waren investeringen verspreid over tientallen jaren en ze hadden een extreem langetermijnscope: 800 jaar later gaan mensen nog altijd naar Chartres om het labyrint in de kathedraal te bekijken – diezelfde mensen maken ook vandaag nog de meerderheid uit van het winkelcliënteel van de stad.

Waarom is de transformatie van ons monetair systeem cruciaal als antwoord op de problemen waarmee we geconfronteerd worden?

Ons monetair systeem heeft door de eeuwen heen de menselijke activiteiten op vrijwel alle vlakken vorm gegeven. Handel, voedselproductie, onderwijs en opvoeding, gezondheid, enz worden allemaal bepaald door hoe we waarden toekennen, toepassen en onze creativiteit en de vruchten van ons werk uitwisselen. Het is precies daarom één van de meest invloedrijke *man-made* systemen. Om er een greep op te krijgen moeten we even teruggaan naar de betekenis ervan.

Moderne monetaire systemen hebben één ding gemeen: het feit dat ze bestaan uit een natiebreed, door de regering opgelegd monopolie van één enkel type van munteenheid, geschapen door bankleningen met positieve intrestvoeten en op een natuurlijke of kunstmatige manier schaars gehouden. Terwijl deze kenmerken een kapitaalgroei toelieten die op haar beurt voor een snelle industrialisatie zorgde tijdens de moderne tijd, zijn er een aantal verborgen maar verreikende en contraproductieve neveneffecten.

Wij hebben nu bewijzen dat het gebruik van de positieve intrest alleen al verantwoordelijk is voor het aandrijven van (1) het kortetermijndenken dat onze economische beslissingen drijft, (2) de onherroepelijke druk voor economische groei die onze hyperconsumptie voedt, (3) de groeiende

ongelijkheden, (4) de hebzucht en door het dolle heen speculatie die regelmatig de voorpagina van onze media halen en (5) het verzwakken van de sociale banden en erosie van onze gemeenschap.

Van dode hoek tot hefboomeffect

De meeste regeringen, gemeenschappen en organisaties die werken aan een duurzame wereld zijn er zich pijnlijk van bewust dat geld het knelpunt is van hun inspanningen. Er blijkt nooit voldoende geld om het milieu te redden, betere scholen te maken, voldoende toegang tot gezondheidszorg te verzekeren, jobs te creëren en werkloosheid en armoede op te lossen. En alhoewel de meeste mensen geld effectief zien als de grootste hinderpaal, schijnt niemand echt te begrijpen waarom dat zo is. We hebben te weinig inzicht in (a) wat geld is, (b) hoe het werkt en (c) hoe ons monetair systeem ons gedrag, onze relaties en omstandigheden bepaalt.

Historisch onderzoek toont aan dat sommige munteenheden competitie veroorzaken, andere moedigen samenwerking aan en precies daarom verstevigen of verzwakken ze gemeenschapsbanden. Ze bepalen de tijdshorizon waarbinnen beslissingen gemaakt worden en veroorzaken of voorkomen financiële en economische instabiliteit. In die zin zijn ze onze grootste dode hoek maar tegelijk ook de beste hefboom om dingen een nieuwe wending te geven.

Van monopolie naar monetaire ecologie

Het probleem van ons huidige monetair systeem is dat het niet voldoende divers is. Het zijn niet onze nationale munteenheden, noch het gebruik van intrest waar het schoentje wringt. Het grote knelpunt is het monopolistisch gebruik van deze munteenheden: ons conventionele geld laat bepaalde types van commerciële activiteiten toe maar steunt onvoldoende andere types. Met een breder spectrum van muntsoorten, kunnen mensen meer transacties doen en gaan meer mensen aan hun trekken komen. Omdat complementaire muntsoorten niet op basis van intrest werken en voldoende voorradig zijn, moedigen ze samenwerking tussen de gebruikers ervan aan en bieden ze een tegengewicht voor sommige ongewenste neveneffecten van conventioneel geld.

Dit idee is minder revolutionair als het lijkt. In de geschiedenis, zowel vroeger als nu, zijn er verschillende voorbeelden van zulke systemen – van de constructie van Europese kathedralen in de Middeleeuwen en tempels in Bali tot de zorg van Japanse ouderlingen en de *frequent-flyer* programma's van de luchtvaartmaatschappijen. Bij al deze systemen gaat het niet om competitie maar over samenwerking. Niet dat dit soort van systemen al onze problemen zal oplossen maar op dit moment is er weinig dat NIET met geld te maken heeft, dus op dat vlak zouden we grote positieve veranderingen kunnen realiseren.

Fureai Kippu credits

Wat volgt is een voorbeeld van een systeem dat 20% van de Japanse budgettaire uitgaven voor de zorg voor de ouderen financiert. Japan lost dit op aan de hand van *Fureai Kippu credits* die worden uitgereikt aan ouderen. Die credits kunnen worden ingezet om te betalen voor de zorg van hun eigen ouders. Het systeem is ontwikkeld in St Gallen in Zwitserland.

Complementaire munten

Geld is in feite niets anders dan een afspraak die is niet noodzakelijk gebaseerd op een handelsevenwicht. Het is een afspraak die we kunnen maken. Ik ben er van overtuigd dat naast onze bestaande muntsoorten (1) een wereldwijde complementaire munt om de wereldeconomie te ondersteunen, (2) *business-to-business* complementaire munt voor economische crisis en (3) *community munt* voor lokale economie en weefsel versterken.

Complementaire munten kunnen mensen helpen om te overleven door de luchtvaartmaatschappijen. Het is een tijdje kon je ze ook gebruiken om te betalen zonder dat je vliegt. Complementaire munt is dat ze officiële munten zijn. Complementaire munten zijn munteenheden. Of soepel. Het is niet om geld maar als je een complementaire munt op een manier stimuleren kan worden gebruikt gebaseerd op regionale economie.

Dat was trouwens een van de redenen waarom geldeenheden zijn het

Fureai Kippu credits

Wat volgt is een voorbeeld van hoe een complementair systeem een sociaal probleem kan oplossen. 20% van de Japanse bevolking is ouder dan 65 jaar en dat percentage stijgt. Het is ondenkbaar om de zorg voor de oudere bevolking betaalbaar te houden in het huidige systeem van sociale zekerheid. Japan lost dit op aan de hand van een nieuwe complementaire geldeenheid die bovendien het sociale weefsel ondersteunt. De basiseenheden zijn dienstverleningen van één uur. Mensen kunnen *Fureai Kippu credits* verwerven door bijvoorbeeld boodschappen of klussen te doen voor oudere mensen. Die *credits* kunnen ze gebruiken als ze zelf ziek worden of ze kunnen die ook elektronisch doorsturen naar hun eigen ouders of grootouders. Een toepassing van dit concept is onlangs ingevoerd in de stad St Gallen in Zwitserland.

Complementaire munteenheden

Geld is in feite niets anders dan een overeenkomst, een middel om iets uit te wisselen. Geld is niet noodzakelijk 'iets tastbaars', het is een overeenkomst, zoals een huwelijkscontract of handelsovereenkomst. Dus dat betekent ook dat je altijd een nieuwe of andere overeenkomst kunt maken. Ik ben er van overtuigd dat we minstens drie verschillende munteenheden kunnen invoeren naast onze bestaande nationale munteenheden:

- (1) een wereldwijde complementaire munteenheid die losstaat van inflatie en die ingevoerd wordt om de wereldeconomie te stabiliseren,
- (2) *business-to-business* munteenheden om de effecten van conventionele geldtekorten in tijden van economische crisis en krimp tegen te gaan,
- (3) *community* munteenheden die een waaier van sociale problemen aanpakken en het sociale weefsel versterken.

Complementaire munten hebben inmiddels ook bewezen dat ze werken en dat ze het gedrag van mensen kunnen beïnvloeden. Wat zijn *frequent flyer miles* anders dan een munteenheid uitgegeven door de luchtvaartmaatschappij? Initieel waren ze bedoeld om aan klantenbinding te doen maar na een tijdje kon je ze ook gebruiken om hotelkamers te boeken etc. Nu kan je zelfs *miles* verzamelen zonder dat je vliegt. Complementaire geldeenheden zijn parallel aan bestaande geldstromen eerder dan dat ze officiële munteenheden vervangen. Zo heb je lokale en regionale geldeenheden. Of functionele munteenheden. Of sociaal gerichte munteenheden. Vandaag moet je alles doen met conventioneel geld maar als je een lokale economie wil opstarten of stimuleren, dan kan je op een heel effectieve manier stimulansen geven met een lokale munteenheid. De beweging voor sociale verandering gebaseerd op regionale munteenheden is inmiddels verspreid over 22 landen en 4 continenten.

Dat was trouwens de pioniersfunctie van de LETS – *Local Exchange Trading Systems*. Lokale geldeenheden zijn heel effectief tot 300-500 families en binnen een bepaald deel van een stad. Stel

dat je de werkeloosheid wilt oplossen, dan zijn regionale geldeenheden een mogelijke piste. Het uitgangsidee is een zekere regionale trots en economische ontwikkeling te stimuleren, gebruik makend van een regionale munt waardoor de mensen in hun eigen gemeenschap consumeren. Een regionale munt kan tot één miljoen inwoners of gebruikers een positief effect hebben.

Op dit ogenblik zijn er meerdere regionale munteenheden operationeel in Europa: 64 projecten zijn in de maak in Duitsland waarvan 28 al operationeel en in Frankrijk zitten een zestal projecten in pilootfase.

Zoals reeds hierboven vermeld, is er in Japan een project rond een sociaal gerichte geldeenheid en het *TimeBanks*³ systeem dat in 1980 werd opgestart in Amerika, is een ander voorbeeld: voor elk uur dat je iets doet voor iemand anders uit jouw gemeenschap of buurt, krijg je één *Time Dollar*. Die kan je dan op jouw beurt gebruiken om iemand anders iets voor jou te laten doen.

Nieuwe overeenkomsten voor een wereld van duurzame overvloed

De meeste fundamentele regels en overeenkomsten in verband met geld werden eeuwen geleden gemaakt, in tijden die totaal anders waren en door een kleine groep van belanghebbenden met beperkte objectieven. Het gevolg is dat die overeenkomsten niet meteen in staat zijn om de huidige uitdagingen en doeleinden te dienen.

De laatste twintig jaar gebruiken meer en meer bedrijven en gemeenschappen overal ter wereld complementaire munteenheden om ondergebruikte resources en niet tegemoetgekomen behoeften aan mekaar te koppelen. In 1984 bestonden er slechts twee zulke systemen. Tegen 1990 waren er meer maar nog altijd minder dan 200. Vandaag zijn er meer dan 5 000 wereldwijd. Alleen in de US al zijn er meer dan 700 *business-to-business* complementaire munteenheden waarvan inmiddels meer dan 500 000 bedrijven gebruik maken⁴. Veel van die bewegingen en wijzigingen blijven onzichtbaar in de massamedia en bij het grote publiek. Geleidelijk aan echter creëren deze sub-systemen opgaande spiraalvormige bewegingen binnenin het bestaande systeem, waardoor ze dat laatste meer gedecentraliseerd en gediversifieerd maken en precies daarom ook veerkrachtiger en flexibeler.

Complementaire munteenheden zijn niet noodzakelijk marginale oplossingen. Een prototype van een succesvolle B2B is het WIR⁵ systeem in Zwitserland dat bewezen heeft sinds haar start in 1934 om een contracyclische stabiliteit te verzekeren voor de Zwitserse economie. De WIR Bank – een afkorting van *Wirtschaftsring-Genossenschaft* – is een onafhankelijk complementair monetair systeem dat zich richt op kleine en middelgrote KMO's. 65 000 firma's zijn er nu lid van, en het zakencijfer bereikt ettelijke miljarden Zwitserse Franken. Verschillende macro-economische studies van Professor James

³ <http://www.timebanks.org/>

⁴ <http://www.barternews.com>

⁵ <http://www.wir.ch/>

Stodder hebben bewezen
van de Zwitserse econo

Ook internationale ru
dit moment 15% uit
gebaseerde handel s
voor een globale m
munt is de beslissing
te denken en ook een

Wijze groei

Ik ben het niet eens
materiële groei. Maar
oneindige groei in le
waardering van schoo
Dus de vraag is niet o
groei gaat het hier?"

Zo hebben we bijvo
er zijn vijf steden in
regionale SUCCESS pr
Veronderstel dat je d
koolstofeenheden die
kredietkaart en een b
credits. Of zonnepane
dan bijvoorbeeld het
Want het geld dat je
in één klap meer car
heeft op geen enkele
werkt alleen in koolst
activiteiten aanmoed

Ook in België zijn er v
gebruik van smartme
rond het gebruik van
een zoveelste voorbe

⁶ <http://www.ewp.rpi.edu/hartfo>

⁷ <http://www.terrarc.org>

Stodder hebben bewezen dat het WIR systeem een significante positieve impact heeft op de stabiliteit van de Zwitserse economie.⁶

Ook internationale ruilhandel, technisch countertrade genoemd, is niet te verwaarlozen: ze maakt op dit moment 15% uit van de wereldhandel en neemt elk jaar toe met 15% terwijl de gewone, op geld gebaseerde handel slechts met 5% toeneemt. De Terra – *Trade Reference Currency*⁷ - is een voorstel voor een globale munt die in feite gestandaardiseerde countertrade zou zijn. Het doeleinde van deze munt is de beslissingnemers van multinationale ondernemingen aan te moedigen om langer termijn te denken en ook een grotere stabiliteit voor de wereldeconomie te bevorden.

Wijze groei

Ik ben het niet eens met de stelling dat groei moet stoppen, wat wel moet stoppen is onbewuste materiële groei. Maar we hebben een enorme behoefte aan meer wijze groei. Bijvoorbeeld een oneindige groei in leren, een wereldwijde groei in milieurestauratie of een oneindige groei in de waardering van schoonheid. Ook enorme hoeveelheden van groei zijn nodig in zorg, hulp en restauratie. Dus de vraag is niet of we groei of geen groei nodig hebben, de juiste vraag is: "Over welk soort van groei gaat het hier?".

Zo hebben we bijvoorbeeld een complementaire munteenheid die koolstof afremmend werkt en er zijn vijf steden in Europa die zo'n munteenheid willen lanceren in de context van het Europese regionale SUCCESS project: Bristol, Dublin, München, Rotterdam en Amsterdam.

Veronderstel dat je de bus of de metro neemt in plaats van de auto. Dan krijg je dus credits voor de koolstofeenheden die je spaart. Dat gebeurt elektronisch via een smart card, vergelijkbaar met je kredietkaart en een bonus programma. Wil je een fiets kopen? Dan kan je die kopen met je carbon credits. Of zonnepanelen. Of gewoon ook om terug de metro te nemen. Dat is een heel ander verhaal dan bijvoorbeeld het feit dat je een subsidie zou krijgen van 2000 euro als je een hybride wagen koopt. Want het geld dat je daardoor bespaart, gebruik je misschien voor een trip naar de VS waardoor je in één klap meer carbon uitstoot hebt dan tijdens de hele levensloop van de auto. Dus de regering heeft op geen enkele manier je gedrag beïnvloed in een duurzame richting. De koolstof munteenheid werkt alleen in koolstof reducerende activiteiten dus in die zin creëer je een economie die dergelijke activiteiten aanmoedigt.

Ook in België zijn er verschillende studies aan de gang. Zo is er een studie die kijkt naar het mogelijk gebruik van smartmeters om energiebesparingen aan te moedigen. En in Brussel is een studie gestart rond het gebruik van een munt die 'eco-Iris' heet om duurzamer levensstijlen aan te moedigen. Mogelijk een zoveelste voorbeeld van een complementaire munteenheid die wijze groei aanmoedigt.

⁶ http://www.ewp.rpi.edu/hartford/~stoddj/BE/WIR_Update.pdf
⁷ <http://www.terrarc.org>

BIO

Bernard Lietaer doceerde aan Sonoma State University, California en Naropa University, Colorado. Hij is visiting professor aan the Finance University under the Government of the Russian Federation in Moskou en Research Fellow aan de Centre for Sustainable Resources van de University of California in Berkeley. Van 1978 tot 1983 was hij hoofd departement organisatie en informatica van de Belgische Nationale Bank, waar hij ook voorzitter was van het Belgisch elektronisch betaalsysteem. Hij was verantwoordelijk voor het technisch ontwikkelen van het systeem voor de Europese rekeneenheid ECU dat nu bekend staat als de Euro.

Hij schreef o.m. *The Future of Money* (London: Random House, 1999); *Het Geld van de Toekomst* (Amsterdam: Forum 2001); *New Money for a New World* – in co-auteurschap met Stephen Belgin (zomer 2011) *Creating Wealth: Growing local economies with local currencies* - als co-auteur met Gwendolyn Hallsmith (april 2011) en *A Report to the Club of Rome: The Way of Resilience* (voorzien voor 2012) – in co-auteurschap met Stefan Brunnhuber. Voor meer info: www.lietaer.com.

PILOOTPROJECT 'TOREKES' IN GENT

Sinds april 2011 is het project Torekes operationeel, een Gents pilootproject met lokale munteenheid waarvan Bernard Lietaer projectleider was.

Het doel van het project is zowel sociale activiteiten als de lokale economie te stimuleren in de minder welvarende wijk Rabot-Blaisantvest. Wie zwerfvuil opruimt, de gevel verft of opsmukt met bloemen, voor groene energie kiest, de straten en pleinen mee proper houdt, kortom wie iets doet voor de buurt en voor het milieu, krijgt in ruil daarvoor Torekes. De stad Gent verhuurt volkstuintjes in die buurt die alleen maar betaalbaar zijn met Torekes. Met die Torekes kan je ook in de wijk brood, groenten en fruit kopen maar je kunt er ook mee terecht in de kringloopwinkel, bij de fietsmaker of in een doe-het-zelfzaak. Meer info: www.torekes.be.